

KISEBB TANULMÁNYOK

TOKAJ-HEGYALJA SZŐLŐTERÜLETÉNEK IDŐ- ÉS TÉRBELI VÁLTOZÁSAI A 18–20. SZÁZAD FOLYAMÁN

BOROS LÁSZLÓ

CHANGES OF THE TOKAJ-HEGYALJA WINE-GROWING AREA
IN SPACE AND TIME DURING THE 18TH–20TH CENTURY

Abstract

The Tokaj-Hegyalja wine-growing area is the most famous and best known among in Hungary. The size of the area is 890 km² in total. Depending on time and space 5,000–8,000 hectares have been used to grow wines. The criteria of a wine-growing area of high quality and registered place of origin are the following: it ranges over the administrative borders of several settlements; all parts of the area share the same climate; configuration of terrain and type of soil; all parts of the area have the same types of vine and cultivation method; all parts of the area have similar wine-growing traditions; it produces wines specific to the area; the proportion of vineyards is at least 7% in each settlement of the area. Large-scale trade of wines alien to the area is prohibited. Changes in the Tokaj-Hegyalja wine-growing area in space and time are shown in figures 2–5. In 1920 the unjust Paris peace treaty separated two wine-growing villages from Hungary, which now belong to Slovakia (comprising 172 hectares of vineyards). The Republic of Slovakia intends to grow Tokaj wine in seven villages instead of the original two, which is still a debate between the two countries.

Keywords: wine-growing, Tokaj, land-use changes, historical geography

Bevezetés

Tokaj-Hegyalja Magyarország borvidékei közül a leghíresebb és legismertebb nemcsak a szomszédos országokban vagy Európában, hanem az egész világon. Kitűnő minősége, íze, zamata elismerést vált ki a tőlünk északabbra fekvő országokban csakúgy, mint a tengerentúlon, sőt, a bortermelő déli országokban is. A tokaji bor fogalom. Minőségére évszázadok óta megkülönböztetett figyelmet fordítanak Tokaj-Hegyalja szőlő- és bortermelő szorgalmas gazdái.

Minőségi borvidéknek, származási helynek szigorú törvényi előírásai voltak és vannak a mai napig. Így a szőlőtermesztésről és borgazdaságról szóló 1997. évi CXXI. törvény szerint az a termőhely nevezhető borvidéknek, származási helynek, amely több település közigazgatási határára kiterjedően hasonló éghajlati, domborzati és talajadottsággal rendelkezik, jellemző fajtaösszetételű, művelési ültetvényekkel és bor-

termelési hagyományokkal rendelkezik, sajátos jellegű borokat termel és településenként a szőlőterületek aránya minimum 7%. A borvidék zárt terület, ahová bort bevinni nem szabad.

Tokaj-Hegyalja évszázadok alatt világhírűvé vált borvidéke az abaújszántói Sátor-hegytől a sátoraljaújhelyi Sátor-hegyig terjed („incipit in Sátor, definit in Sátor”). Sőt a Ronyva patakon túl, a ma Szlovákiához tartozó Zempléni-sziget-hegység területén is van két hegyaljai település (Szőlőske és Kistoronya). A mintegy 890 km² területű zárt borvidéken térben és időben változóan 5000–8000 ha-on termeltek, ill. termelnek szőlőt. A borvidék földrajzi körülhatárolása az idők folyamán változó volt. Az 1641-ből ismert adat tizenhárom szőlő- és bortermelő települést sorol fel, míg 1820-ban Zemplén vármegye közgyűlése tizenegy mezővárost, hét falut, két pusztát, valamint két Abaúj vármegyei települést nevezett meg hegyaljai bortermőhelyként. Az 1960-as évektől kezdve a következő települések tartoznak a zárt borvidékekhez: Abaújszántó,

Bekecs, Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Bodrogolaszi, Erdőbénye, Erdőhorváti, Golop, Herceghút, Legyesbénye, Makkoshotyka, Mád, Mezőzombor, Monok, Olaszliszka, Rátka, Sárazsádány, Sárospatak (Bodroghalással és Végárdóval), Sátoraljaújhely (Károlyfalvával), Szegi, Szegilong, Szerencs (Onddal), Tarcal, Tállya, Tokaj, Tolcsva és Vámosújfalú. A felsorolás nem tartalmazza az egykor a borvidékhez tartozó, de ma Szlovákia területén fekvő két hegyaljai falut, Szőlőskét és Kistornyát (részben ennek a következménye ma a borvidéki vita Szlovákiával). 2002-ben az UNESCO a borvidéket, mint kultúrtájat a világörökség részévé nyilvánította (BOROS L. 1971, 1996, 1999; FEYÉR P. 1970; FRISNYÁK S. et al. 2009).

A Tokaj-hegyaljai borvidék legkorábbi ismert földrajzi körülhatárolása

Tokaj-Hegyalja a török hódítók megjelenése előtt (16. század) nem töltött be vezető szerepet Magyarország szőlő- és bortermelésében. Elsőségre csak a Szerémség török uralom alá kerülése után tett szert. Anonymus szerint már a honfoglaló magyarok találtak szőlőt (és bort) a tokaji Nagy-hegy (más neveken Tokaji-hegy, Nagy-Kopasz) lejtőin. Az Árpád-házi királyok korában fokozatosan hódított teret a szőlő a vidéken. Elsősorban a napfényben gazdag délies lejtőket (málokat) telepítették be őseink ezen kedvelt és becses növényvel. 1241–1242-ben a tatárok úgyszólván teljesen elpusztították Hegyalját is szőlőültetvényeivel együtt. A pusztítók kivonulása után IV. Béla király vallon szőlőművelő telepéseket hozatott Hegyaljára a szőlőterületek felújítása érdekében (emléküket településnevek őrzik, mint pl. Olaszliszka és Bodrogolaszi). Ennek ellenére Tokaj-Hegyalja évszázadokon keresztül csak a Felvidék városaiban és az Észak-Alföldön tudott számottevő piacra szert tenni. A tokaji bor nem rendelkezett országos és határon túlnyúló hírnévvel, piaccal, de a regionális szerepkört azért átlépte, annál jelentősebb volt.

Abban, hogy a tokaji bor a 16. századtól kezdve vezető helyre került, több tényezővel is magyarázható. Az egyik a bor minősége, kitűnősége, a másik ezzel szorosan összefüggésben piacának bővülése, keresettségének fokozódása. Az elsőség elnyerésében az akkor még „főbornak” nevezett aszúbor – amelyet csak Hegyalján tudtak készíteni – megjelenése is fontos szerepet játszott. A „főbor” termelése, előállításuk foko-

zatosan terjedt el Hegyalján, először természetesen a legkitűnőbb természetföldrajzi adottságú, optimális mikroklímájú helyeken, lejtőkön. Mindez indokoltá tette, hogy körülhatárolják a hegyaljai termőtájat, mint a legjobb minőséget adó mikrokörzetet (esetleg dűlőket), amelyben szabályozni kellett a szőlőművelést.

A szőlőművelés módját meghatározó 1641-ben kelt szőlőrendtartást – amit a hegyaljai mezővárosok (oppidumok) mellett öt extraneus (idegen; nem a birtokán, hanem más településen lakó) birtokos felvidéki város írt alá – hivatkozik „Eleink 1613. Esztendobeli” végzésére, s az „eleott 80 esztendeovel valo szép rend tartás”-ra. 1719-ben újabb együttes hegyaljai stúdium született, amely ismét rögzíti és szabályozza a szőlőművelést és más gazdasági tevékenység gyakorlatát (BODÓ S. 1988).

1641-ben Mádon a szőlőrendtartás elkészítésében tizenhárom település vett részt: „Mi... Hegyallyai varosok és falukban leveo ugy mint Tokajban, Tarczalon, Madon, Tallyan, Zanton, Zombor/on/, Szerenczen, Ondon, Ratkan, Bennyen, Tolczvan, Liszkan, Kereszturban lakó Nemes es polgari Rendek”. Hiányzik a felsorolásból Olaszi (Bodrogolaszi), Sárospatak, Sátoraljaújhely, Kistoronya és Szőlőske, amelyek később a hegyaljai városok (falvak) között szerepeltek, de említetik Szerencs és Ond, amely települések később sokáig nem tartoztak a borvidékhez (1. ábra).

Tokaj-Hegyalja határai a 18–19. században

Lényegében ugyanezen településeket sorolja a Submontanumhoz, azaz hegyaljához WELSCH, J. M. 1721-ben Halléban, DOMBI S. 1758-ban Ultreckben, BENKÓ S. 1781-ben Kassán megjelent munkájában (BODÓ S. 1988). DOMBI S. szerint „...nem titok előttem, hogy a borok ezt a legnemesebb szőlőtőkét nevelő vidéket nem tartják Olaszi faluról tovább menőnek, Sárospatak és Újhely városát a hegyaljai névre méltatlannak ítélik. Sőt vannak, akik Szántó mezővárosról is úgy vélekednek, hogy ez az előjog kevésbé illeti meg” (DONGÓ GYÁRFÁS G. 1915, BODÓ S. 1988).

BÉL M. 1730 körül így ír: „Hegyaljai vagy tokaji a neve mindazoknak a boroknak, melyek a tokaji hegyen s tőle egyfelől északra 2 mérföldes körzetben Tarzal, (Mező)Zombor, Mád, Tállya helységek egészen (Abaúj)Szántóig, másfelől nyári napkelte irányában 3 mérföldön belül

1. ábra Tokaj-Hegyalja földrajzi körülhatárolása 1641-ben és 2009-ben
 Figure 1 Delimitation of Tokaj-Hegyalja in 1641 and 2009

Forrás/Source: BOROS, L.

(Bodrog)Keresztúr, Szegi (és Szegilong), Bénye, (Olasz)Liszka, Tolcsva, (Bodrog)Újhelyig jobb szőlőhegyén teremnek... Vannak ugyan, akik a pataki és újhelyi borokat nem akarják ide sorol-

ni, s olyanok is kik a szerencsieket hozzáveszik – ki-ki úgy becsüli a vidékek borait, amint birtoka vagy az íz értékelése vezeti” (In BÉL M. 1984; 2. ábra).

2. ábra Tokaj-Hegyalja határa 1730 körül és 2009-ben
 Figure 2 Boundaries of Tokaj-Hegyalja around 1730 and in 2009

Forrás/Source: BOROS, L.

TIMON S. 1735-ben egy szélesebb Hegyalját mutat be, oda sorolva Monokot, Boldogkőt, Hejcért, Göncöt, Hidasnémetit, Kassát, Szikszót és Aszalót is.

Az 1737-ből való királyi leirat a következőképpen határolja körül Hegyalját: „Tállya, Golop, Rátka, Mád, Zombor, Ond, Liszka, Zsadány, Olaszi, Patak, Újhely és Kistoronya; és azon kívül az Abaúj vármegyebeli szőlőtermő Szántó és Horváti hegyein szüretelt borok azok, melyek a tokaji borok becsével és értékével bírnak mindig a külföldi kereskedők előtt...” (DONGÓ GYÁRFÁS G. 1915, BODÓ S. 1988). Ez a Hegyalját először hivatalosan zárt termőtájú minősítő leirat nem említi Szerencset, Bekeset, Legyesbényét, Szegit, Szegilongot, Szőlőskét, Herceggútot, valamint néhány jelentéktelen mennyiségű bort termelő falut is, mint pl. Golop, Rátka, Vámosújfalú vagy Zsadány.

1820-ban Sátoraljaújhelyen, Zemplén vármegye közgyűlésén megvizsgálták, hogy mely városokat és falvakat lehet Hegyaljához számítani. A mezővárosok közül Bodrogkeresztúr, Erdőbénye, Mád, Olaszliszka, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Tarczal, Tállya, Tokaj, Tolcsva, Zombor, a falvak közül Golop, Kistoronya, Olaszi, Ond, Rátka, Vámosújfalú, Arbonya-Zsadány, továbbá Kisfalud és Szegi puszták, valamint Abaúj vármegyéből Szántó mezőváros és Horváti falu viselhetette azokat az előnyöket és megkötöttségeket, ami a Tokaj-Hegyaljához tartozást jelen-

tette. A felsorolásból kimaradt Szerencs, Petraho (Bodroghalász), Trautsohndorf (Herceggút és Károlyfalva).

1838-ban SZABÓ D. 10 hegyaljai várost említ, megjegyezve, hogy mások nyolcra írnak: „Némelyek nyolcz hegyaljai várost számolnak u.m. Tállya, Mád, Tarczal, Tokaj, Bodrogkeresztúr, E.Bénye, Liszka, Tolcsva; S. Patakot, hol a bortermelő hegyláncz megszakad és más irányt kezd venni és Újhelyt ide nem tartozónak vévén. Abaújszántó várost sem sorolták ide” (SZABÓ D. 1838, BALASSA I. 1991).

FÉNYES E. a 19. század közepén (1851) az 1737-es rendelet által megjelölt településeket közli hegyaljaiként, de hozzáteszi: „Az ezekkel határos helységek szintén természetnek bort, de már a Hegyaljához nem számíthatnak, részint azért, mert szőlőhegyük csekélyebb bort terem... és némely földesurak készakarva nem hagyták szőlőhegyeiket a hegyaljai sorába iktatni”. Tehát a hegyaljai borvidék földrajzi határainak kijelölését döntően az adott településen (dűlőben) termelt bor minősége határozta meg.

BÉL M. már 1730 körül elvégezte a hegyaljai szőlők minősítését, osztályozását. Első osztályú szőlőhegyek kategóriájába sorolta Tarczal környékét: „...minden szőlőhegyek elseje a tarcali... maguk a tokajiak is neki nyújtják az elsőség pálmáját... Fekvés és kiterjedés dolgában kimagaslók közülük a királyi, legjobban magasztalt Szarvas szőlő (1. kép). Ugyanezen helyen feksüz-

1. kép A nevezetes tarcali Szarvas-szőlő
Photo 1 The famous Szarvas vineyard in Tarczal
Forrás/Source: BOROS, L.

nek a Thurzó-féle szőlők s amelyeket az ottlakók így neveznek: Lajstrom, Szilvölgy, Deák, a mezőváros felé nyúló Királymál és mások”. „Az említettek szomszédságában, ugyanezen a hegyen található Tokaj szőlői; termésük annál jobb, minél jobban közelednek déli irányban a tarczali határhoz. itt első osztálynak: Kis-Mézesmál, Kócsag, Kendőcs, Nagy szőlő... távolabb Paksi, Gyöpös, Németszőlő, Barát, Szerelmi, Bornemissza”. „Tokaj határa után a zombori következik (Csatkák, Hangács, Zombori király, Disznókó (2. kép) és mások”. Zombor után Tállyát és Tolcsvát említi „...bár ezidőkben a tolcsvai boron jobban kapnak a kereskedők, legalább is most a lengyelek sehol nem akarnak inkább bort venni, mint ott”. Tállyán a Patócsot, Dongát, Bányászt és a Tököst, Tolcsván a Cirókát, a Gyopárost és Kútpatkát, a rangsorban ötödikként említett Mád határában a Percehegyet, a Nyulászót, a Kővágót és a Királyhegyet említi első osztályú termőhelyként. Első osztályú szőlőhegyként írja le Szegi, Liszka és Zsadány néhány dűlőjét. Másodosztályú szőlőhegyeket nevez meg Tarczal, Tokaj (pl. Aranyos), Zombor, Tolcsva, Tállya (pl. Nyerges), Szegi (pl. Poklos), Liszka, Olaszi, Zsadány határában. Harmadosztályba tartozók Tarcalon (pl. Nyavalya, Bajusz). „Tokajnak Keresztúr felé tekintő szőlői is harmadrendűek, mert termésük fanyarabb”. Harmadosztályúak Újhely borai „...Magoshegy és Szárhegy borát a hegyaljai harmadosztályunál alábbvalónak

tartják, csupán házi fogyasztásra valók. Ugyanez vonatkozik Szerencsre...”

KELETI K. 1873-as felmérése már pontos számadatokat nyújt Hegyalja szőlő- és borgazdaságáról. Bodrogszegi, Hercegekút és Károlyfalva kivételével összesen 24 település szőlőterületét, a megtermelt bor mennyiségét és a szőlőbirtokosok számát közli (1. táblázat, 3. ábra). A 10028 szőlőbirtokos ebben az évben 6333,4 ha szőlőterületet művelt, s 57 398 akó (azaz 36 597 hl) fehér és 750 akó (azaz 405 hl) siller bort termelt. A legkiterjedtebb szőlőültetvényrel Tállya (920,7 ha – a hegyaljai szőlők 14,5%-a), Tolcsva (549,5 ha – 8,6%), Sárospatak (544,4 ha – 8,6%), Tarcal (517,8 ha – 8,2%), Mád (508,3 ha – 8,0%) és Tokaj (447,1 ha – 7,1%), míg a legkevesebb Szegilong (27,6 ha – 0,4%), Sárzadsány (23,6 ha – 0,3%) és Végardó (5,2 ha – 0,1%) rendelkezett. A legtöbb szőlőbirtokos Sárospatakon (1549 fő – a hegyaljai szőlőbirtokosság 15,4%-a), Tállyán (1200 fő – 12,0%), Sátoraljaújhelyen (1093 fő – 10,9%) és Tarcalon (640 fő – 6,4%) élt.

Ekkor még nem lehetett sejteni, hogy alig több mint egy évtized múlva (1885-ben) Tokaj-Hegyalján is megjelenik a filoxéra (gyökértetű), s másfél évtized alatt elpusztítja a szőlőültetvények 83,1%-át. Az 1895-ös statisztika viszont még 3896 ha (az összes földalap 4,4%-a) szőlőt közöl Hegyaljáról, nyilván a kisebb-nagyobb károsodott területeket is bele számolta. Igaz Golopon, Hercegekúton, Károlyfalván és Szerencsen már

2. kép A mezőzombori Disznókó szőlő tavaszi metszés után
Photo 2 The Disznókó vineyard of Mezőzombor in spring after pruning
Forrás/Source: BOROS, L.

1. táblázat – Table 1

A szőlőbirtokosok száma, a szőlőterület (ha) és a termelt bor mennyisége (akó)
Tokaj-Hegyalja 1873-ban. Forrás: KELETI K. 1875 nyomán
Number of owners, vineyard area (in hectares) and the amount of wine (in „akó”)
produced in 1873 in Tokaj-Hegyalja. Source: after KELETI, K. 1875)

Település	Szőlőbirtokos fő	Szőlőterület ha	Bortermelés	
			Fehér akó*	Siller
Abaújszántó	29	346,6	5 000	–
Bekecs	118	47,1	300	–
Bodrogkeresztúr	240	171,5	3 000	–
Bodrogolaszi	127	226,4	931	–
Erdőbénye	450	227,9	2 500	–
Erdőhorváti	292	176,5	1 000	–
Golop	72	81,6	380	–
Hercegkút	–	–	–	–
Kisfalud	87	137,9	900	–
Legyesbénye	183	72,0	1 000	–
Mád	550	508,3	6 250	200
Mezőzombor	183	192,0	1 600	–
Monok	365	308,0	3 800	–
Olaszliszka	600	250,5	600	–
Ond	178	130,4	800	–
Rátka	440	172,6	700	–
Szárazsadány	51	23,6	1 058	–
Sárospatak	1 549	544,4	9 770	450
Sátoraljaújhely	1 093	60,0	2 600	100
Szegilong	41	27,6	270	–
Szerencs	475	172,6	2 700	–
Szőlőske	57	93,5	790	–
Tarcal	640	517,8	6 129	–
Tállya	1 200	920,7	7 000	–
Tokaj	502	447,1	2 200	–
Tolcsva	540	549,5	7 500	–
Vámosújfalú	110	103,5	300	–
Végardó	–	5,2	–	–
Kistornya	162	143,1	550	–
<i>Összesen</i>	10 247	6 570,0	68 738	750

*1 akó ≈ 51 liter

egyetlen hektár szőlőültetvényt sem tud kimutatni, Bodrogolaszin, Ondon és Szegilongon pedig csupán 1-1 hektárt.

Tokaj-Hegyalja határainak változásai 1900 és 2009 között

A filoxeravész után „kiszélesedett” a borvidék, a hegyaljai települések száma 31-re növekedett. Ennek okát BODÓ S. (1988) abban látja, hogy a közel 14 000 kh (7900–7980 ha) elpusztult

szőlő termését így, azaz a terület kiterjesztésével akarták pótolni. Ekkor sorolták először (vagy ismételtlen) a hegyaljai borvárosok, ill. borfalvak közé Szerencset, Golopot, Monokot, Ondot, Bekecsot, Bodroghalászt, Végardót, Károlyfalvát és Hercegkútot. A szőlőtermelés színtere is „lejjebb csúszott”, a legmeredekebb lejtők helyett egyre inkább az alacsonyabb hegyláb felszínreket részesítették előnybe az új telepítések során. Az 1900-as évek elején végrehajtott szőlőrekonstrukció eredményeként HEGEDÜS S. (1908) statisztikájában 1903-ban 6932 kh (4090 ha),

3. ábra A Tokaj-hegyaljai borvidék 1873-ban
 Figure 3 The Tokaj-Hegyalja wine-growing area in 1873
 Forrás/Source: BOROS, L.

1907-ben 8693 kh (51 290 ha) szőlőültetvényt, és 48 845 hl, ill. 83 929 hl bortermést mutat ki Hegyalján (2. táblázat).

A vesztes első világháború után a trianoni békediktátum (1920) elszakított Magyarországtól két tokaj-hegyaljai bortermő települést, Szőlőskét és Kistoronyát. Ezen települések az első bécsi döntés (1938) értelmében ugyan rövid

időre visszatértek hazánkhoz, de 1945-től újra Csehszlovákiához csatolták a túlnyomóan magyarok által lakott, ma Szlovákiában fekvő szőlő- és bortermelő hegyaljai falvakat. Így állt elő az a helyzet, hogy az országhatáron kívülre került Szőlőske és Kistoronya ma is a Tokaj-hegyaljai bortermő vidékhez tartozik, tokaji bort termel a Zempléni-szigetehegység lejtőin.

2. táblázat – Table 2

A szőlőterületek nagysága (kh) és a megtermelt bor mennyisége (hl) a szőlőrekonstrukció eredményeként Tokaj-Hegyalján. Forrás: HEGEDŰS S. 1908 nyomán in BALASSA I. 1991
 Vineyard area (in cadastral acres, kh) and the amount of wine produced (in hectolitres, hl) as a result of vineyard reconstruction in Tokaj-Hegyalja. Source: after HEGEDŰS, S. 1908 in BALASSA, I. 1991

Település	1903		1904		1905		1906		1907	
	Kh	Hl	Kh	Hl	Kh	Hl	Kh	Hl	Kh	Hl
Abaújszántó	140	1 620	144	1 480	148	2 140	150	1 460	154	1 871
Tállya	1 300	7 600	1 306	5 900	1 316	10 570	1 336	6 120	1 344	11 770
Golop	11	3	14	18	14	36	14	36	20	50
Monok	300	453	301	680	301	1 150	301	1 120	305	1 850
Legyesbénye	28	220	31	315	35	333	36	161	41	800
Bekecs	9	8	5	8	5	10	4	20	22	30
Szerencs	60	300	71	200	75	760	80	200	96	1 020
Ond	23	36	28	63	28	81	28	70	28	120
Rátka	16	9	20	54	20	90	20	80	20	103
Mád	499	3 600	500	3 240	480	5 830	492	3 160	597	8 000
Mezőzombor	174	1 770	203	1 756	210	2 040	231	1 370	232	3 530
Tarczal	706	3 260	917	5 670	932	5 301	932	1 600	932	5 411

Település	1903		1904		1905		1906		1907	
	Kh	Hl	Kh	Hl	Kh	Hl	Kh	Hl	Kh	Hl
Tokaj	645	5070	651	4640	651	3810	651	3430	802	5040
Bodrogkeresztúr	118	751	138	633	140	1306	144	490	144	1940
Bodrogkisfalud	77	330	83	564	76	830	83	450	88	1220
Szegilong	131	1450	140	1160	152	1580	167	900	184	2150
Erdőbénye	300	3160	321	2380	337	4630	342	2280	363	6920
Erdőhorváti	37	119	40	240	52	306	58	290	66	550
Tolcsva	665	7840	672	7010	684	7903	701	4200	730	11707
Olaszliszka	221	4200	235	3420	260	5130	262	693	395	1390
Vámosújfalú	46	315	51	620	53	756	53	423	63	800
Bodrogzsadány	106	1447	110	1000	134	1780	143	1310	177	2350
Bodrogolaszi	69	1105	72	900	86	840	88	600	120	1821
Bodroghalász	10	1	7	28	7	31	9	–	–	30
Újpaták	–	–	9	3	9	36	9	25	16	40
Sárospaták	275	1470	630	2844	634	4455	671	2040	664	6250
Végardó	8	9	5	19	5	25	5	15	6	20
Károlyfalva	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Sátoraljaújhely	690	304	701	5500	720	6860	750	4306	764	6146
Szöllőske	67	671	68	684	101	657	103	340	103	330
Kistoronya	201	1571	201	1845	201	1450	202	900	207	670
<i>Összesen</i>	6932	48845	7674	53874	7866	70728	8065	38089	8693	83929

Ezt követően a zárt Tokaj-hegyaljai borvidék kiterjedése már nem sokat változott, de a II. világháború után (1950-es és 1960-as évek) települések összevonása, majd újbóli különválása révén új településnevek születtek, majd tűntek el a statisztikai felsorolásból (pl. Bodrogkisfalud + Szegi ≈ Bodrogszegi, Bodrogzsadány + Sára

≈ Sárzasadány, Bodroghalász és Végardó Sárospatákhoz, Ond Szerencséhez került). 1993. január elsejével Bodrogszegi különvált, újra Bodrogkisfalud és Szegi néven szerepelnek.

Az 1950–1980-as években megszervezett gépesített nagyüzemi szőlőtermesztés változásokat hozott a szőlőültetvények területi elhelyezke-

3. kép Nagyüzemi genovai kettős függöny művelésű szőlőtábla Bodrogolaszi határában („szoknya” területen)
Photo 3 Large-scale vine plantation of Genoese double curtain cultivation on the territory of Bodrogolaszi, on the hill 'skirts'. Forrás/Source: BOROS, L.

4. kép Az előtérben seregély elleni védőháló „szoknya” területen, a háttérben parlagterületek a tokaji Nagy-hegyen
 Photo 4 In the foreground: net protecting against stars on the hill 'skirts'; in the background: fallow land on Tokaj Nagy Hill
 Forrás/Source: BOROS, L.

désében. A meredek lejtőkről „lejjebb csúszott” a szőlőtermesztés a sík, vagy közel sík területek felé. Az 1960-as, 1970-es évek telepítései megváltoztatták a táj arculatát. A 37-es számú főközlekedési útvonal Szerencs–Sátoraljaújhely közötti szakasza mentén fekvő 1–2%-os lejtésű, alacsony hegyláb felszínek szántóföldjein történtek a legnagyobb arányú szőlőtelepítések. A szépen sorakozó, egyenes 220–260–320 cm sortávolságú, sokat vitatott nagyüzemi szőlőtáblák (3. és 4. kép) lehetővé tették a gépi művelést, de

a minőségben romlást eredményeztek. A szántóföldek „elfoglalását” bizonyítja, hogy azok részaránya a hegyaljai falvakban, városokban az 1935. évi 42,9%-ról 1966-ra 38,0%-ra csökkent, miközben a szőlőké 7,1%-ra növekedett. A magasabb térszínek szőlői művelésével számos helyen felhagytak, ezért főleg a 170–200 m-es magasság feletti régióban erőteljes parlagosodási folyamat indult meg.

A hegyaljai szőlőterület 1873–1990 közötti alakulását a 3. táblázat mutatja be.

3. táblázat – Table 3

A szőlőterület (ha) változása Tokaj-Hegyalján 1873–1990 között

Forrás: KSH évkönyvek alapján szerk. BOROS L.

Changes of vineyard area (in hectares) in Tokaj-Hegyalja between 1873 and 1990
 Source: edited by BOROS, L., based on yearbooks of the Hungarian Statistical Office)

Település	1873	1895	1913	1935	1965	1990
Abaújszántó	363	104	56	163	137	142
Bekecs	47	14	17	21	10	18
Bodrogkeresztúr	172	67	84	87	202	379
Bodrogolaszi	227	1	59	62	50	164
Bodrogszegi	140	23	67	155	198	224
Erdőbénye	278	204	238	257	416	310
Erdőhorváti	176	222	62	75	110	96
Golop	82	–	12	12	13	12
Hercegkút	–	–	–	51	138	134
Károlyfalva	–	–	–	–	6	–
Legyesbénye	72	49	31	32	29	39
Makkoshotyka	–	4	2	2	2	39
Mád	508	432	365	533	396	958

3. táblázat – Table 3

Település	1873	1895	1913	1935	1965	1990
Mezőzombor	192	91	154	139	221	234
Monok	308	–	114	78	47	68
Olaszliszka	251	308	228	250	358	468
Ond	130	1	35	35	36	–
Rátka	173	108	58	60	111	267
Szárzadsány	24	7	100	91	125	154
Sárospatak	549	182	151	288	422	485
Sátoraljaújhely	60	241	330	414	371	289
Szegilong	28	1	112	28	43	37
Szerencs	173	–	66	68	79	99
Tarcal	518	430	510	313	455	506
Tállya	922	614	617	629	655	649
Tokaj	447	460	474	348	401	231
Tolcsva	550	398	410	467	615	539
Vámosújfalú	104	71	43	48	57	61
Hegyalja összesen	6494	4032	4395	4706	5703	6602
Borsod–Abaúj–Zemplén megye összesen	21 119	7847	7624	9667	13 572	13 112
Hegyalja részesedése Borsod–Abaúj–Zemplén megye szőlőterületéből (%)	30,7	51,4	57,6	48,7	42,0	50,3

A rendszerváltozás után némiképpen megváltozott a szőlőtermelés szintere. A 37-es főútvonal mellett ún. „szoknya” kis lejtésű, vagy sík területein részben kivágták, ill. csökkentették a nem megfelelő minőséget termő szőlőültetvényeket, és az új telepítések már részben a minőséget adó, a korábbi meredekebb lejtőkön történnek (5. és 6. kép).

Az aljszőlők („szoknya” területek) részbeni kivágása, csökkentése, ill. a magasabb, meredekebb lejtőkön bekövetkezett kisebb-nagyobb újratelepítések bizonyos mérvű területi változásokat, jobbára területvesztést eredményeztek (4. ábra, 4. táblázat). A megtermelt bor mennyiségét (és minőségét) e tényező mellett a mindenkorai időjárás és a sajátos klímájú (10–12 °C hőmér-

5. kép Lemetszett kordonos tőkefejek a 37-es út melletti Hangács-hegyen
Photo 5 Pruned cordoned vine heads along the road no 37 on Hangács Hill

Forrás/Source: BOROS, L.

sékletű) pincék (7. kép) határozták meg. Ennek alapján különböztetünk meg jó, közepes (átlagos) és gyenge évjáratokat.

A minőségi szőlőtermesztésről és borgazdálkodásról szóló 1997. évi CXXI. sz. törvény többek között az is előírja, hogy a hegyaljai termőterülethez azok a települések sorolhatók, amelyek határának legalább 7%-át foglalják el a szőlőültetvények. Ennek a követelménynek 14 mai bortermelő település nem tud megfelelni. Nem rendelkezik 7%-ot elérő szőlőültetvénnyel pl. Bekecs (2,6%), Erdőhorváti (1,7%), Makkoshotyka (2,1%), Erdőbénye (3,1%), Szerencs (2,9%) és Sárospatak (4. táblázat). Igaz, ez utóbbi település statisztikáját nagyterjedésű bodrogközi határrésze „rontja le” (4. ábra).

A trianoni békediktátum 1920-ban két hegyaljai falut, Kistoronyát és Szőlőskét, valamint Sátoraljaújhely határának egy részét (Kisújhely – ma Šlovenké Nové Mesto) a megalakult csehszlovák államnak juttatta (4. ábra). Ez 172 hektáros szőlőterületet jelentett a borvidékből. A rendszerváltozásig a szlovákiai oldalon termelt szőlőt is felvásárolták Magyarországon, Tokaj-Hegyalján. Miután az önállóvá vált Szlovákia 2004-ben belépett az Unióba, északi szomszédunk is bejelentette igényét a tokaji védelmére. Az Unió hazánknak adta meg a tokaji névhasználatot azzal, hogy rendezni kell a vi-

6. kép Talajeróziótól sújtott fiatal szőlőtábla a tokaji Hétszőlő meredek lejtőjén
Photo 6 Recent grapevine plantation affected by soil erosion on the steep slopes of the Hétszőlő vineyard in Tokaj. Forrás/Source: BOROS, L.

4. ábra Tokaj-Hegyalja szőlőterülete 2005-ben
Figure 4 Vineyard area in Tokaj-Hegyalja in 2005
Forrás/Source: BOROS, L.

A Tokaj-hegyaljai települések tájhasználat (művelési ágak, %) 2000-ben

Forrás: KSH Általános Mezőgazdasági Összeírás alapján

Land use (%) in the settlement of Tokaj-Hegyalja in 2000

Source: based on the General Agricultural Survey of the Hungarian Statistical Office

Település	szántó, kert	szőlő, gyümölcs	rét, legelő	erdő	művelés alól kivett
Abaújszántó	20,7	4,4	7,3	66,5	1,2
Bekecs	67,0	2,6	27,0	2,1	1,3
Bodrogkeresztúr	7,7	16,9	3,1	71,5	0,8
Bodrogolaszi	42,5	4,9	8,6	42,6	1,4
Bodrogkislalud	32,5	23,9	10,9	28,9	3,7
Erdőbénye	9,8	3,1	6,2	79,6	1,3
Erdőhorváti	2,1	1,7	3,5	92,3	0,4
Golop	45,6	13,0	0,0	38,7	2,7
Herceggút	22,9	13,5	39,7	12,4	11,5
Legyesbénye	71,9	5,0	11,2	9,3	2,6
Makkoshotyka	9,6	2,1	1,2	86,8	0,2
Mád	10,3	22,5	4,9	61,1	1,2
Mezőzombor	63,1	11,7	19,9	3,5	1,1
Monok	33,4	3,4	22,4	34,2	6,6
Olaszliszka	39,7	10,8	28,1	20,6	0,8
Rátka	55,7	28,3	0,3	12,6	3,1
Sárazsadány	23,4	5,4	5,2	62,9	3,0
Sárospatak	55,0	5,4	12,0	26,1	1,5
Sátoraljaújhely	28,7	6,5	12,1	44,8	7,8
Szegi	5,4	7,2	0,3	85,9	1,2
Szegilong	23,5	11,9	2,0	60,2	2,4
Szerencs	77,9	2,9	10,8	1,2	4,9
Tarcal	60,2	18,5	0,7	11,5	1,4
Tállya	6,9	15,9	0,3	75,5	1,4
Tokaj	60,4	9,8	12,8	14,3	2,7
Tolcsva	12,9	35,0	44,2	5,6	2,3
Vámosújfalú	23,9	19,0	39,6	8,7	8,8
<i>Hegyalja összesen</i>	33,8	11,0	12,4	39,2	3,6

tát Szlovákiával, ám ez máig nem sikerült. Magyarország továbbra is ragaszkodik ahhoz, hogy a tokaj-hegyaljaiak minősített szlovákiai terület mindössze 172 ha szőlőterületre vonatkozzon. Nemrég azonban szigorú feltételek mellett hajlott egy 565,2 ha-os kompromisszumos megoldásra. A szlovák fél azonban ragaszkodik az általa 908 ha-os tokaji borterülethez, mert szerintük azon a vidéken ugyanolyan módszer alapján ugyanolyan minőségű bort termelnek. A 2004-es megegyezésben lehatárolt 565,2 ha-os szlovákiai terület az éghajlati és talajviszonyokat tekintve kis jóindulattal befért volna a tokaji borvidékbe, ám a 908 ha-os terület nem felel meg a követelményeknek. Azonban a szlovák fél üzleti megfontolásból Szőlőske és Kistoronya mellett

a borvidékéhez csatolta az oda eddig soha nem tartozó, a Zempléni-szigethegység (újabb nevén Zempléni-dombvidék) Ny-i, DNy-i lejtőire települt helységeket, Kisújhelyt, Csörgőt, Csernahót, Nagytoronyát, Kisbárit és Nagybárit, aminek következtében jogtalanul több mint ötszöröse növelte „tokajinak” nevezett szőlőterületét (MARCINKÓ F. 2009). Az igaz, hogy a most önkényesen a Tokaj-hegyaljai borvidékhez csatolt hat faluban korábban is termeltek bort, de azok Kistoronya és Szőlőske közelsége ellenére sem érték el a tokaji minőséget. Az egyoldalú szlovák lépés tekintélyes mértékben, 736 ha-ral növelte a nemzetközileg elismert, zárt Tokaj-hegyaljai borvidéket.

7. kép Ahol a világhírű tokaji borok érlelődnek. Részlet a hercegekúti Kóporos „pincefaluból”
 Photo 7 Where grapes for the world-famous Tokaj wine ripen... Detail from the Kóporos cellar village of Hercegekút
 Forrás/Source: BOROS, L.

Összefoglalás

A közel ezer éves múltra visszatekintő, négyszáz éve vezető helyet elfoglaló, egyedülálló borvidékünk földrajzi kiterjedése térben és időben több alkalommal változott. Az igaz, hogy általában az abaújszántói Sátor-hegytől a sátoraljújhelyi Sátor-hegyig számítjuk Hegyalját, azonban az is tény, hogy majd minden dűllője más ízű, illatú, karakterű, minőségű bort terem. A déli kitettségű, legjobb sugárzásviszonyú ún.

málokon terem a legkitűnőbb, míg az északias lejtőkön és a „szoknya” területeken savanyúbb, fanyarabb bort szüretelnek. Ezt eleink hamar felismerték és ezért változtatták meg többször a tokaji termőterület határát, ezért hagyták ki hol az egyik, hol a másik falut vagy mezővárosot a tokaji bor termőhelyeinek felsorolásából.

BOROS LÁSZLÓ
 Nyugdíjas főiskolai tanár, Tokaj

IRODALOM

- BALASSA I. 1991: Tokaj-Hegyalja szőleje és bora. – Tokaj, 750 p.
 BÉL M. 1984: Magyarország népének élete 1730 körül. – Gondolat, Budapest. 570 p.
 BODÓ S. 1988: Tokaj-Hegyalja körülhatárolása. – In: BENCsik J.–VIGA Gy. (szerk.): A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza. Miskolc, pp. 14–21.
 BOROS L. 1971: Tokaj-Hegyalja szőlőtermelése és természetföldrajzi adottságai. – Földrajzi Értesítő 20. 3. pp. 343–358.
 BOROS L. 1996: Tokaj-Hegyalja szőlő- és borgazdaságának földrajzi alapjai és jellemzői. – Miskolc–Nyíregyháza, 322 p.
 BOROS L. 1999: A Kárpát-medence szőlő- és borgazdaságának történeti földrajza. – Nyíregyháza. 304 p.
 DONGÓ GYÁRFÁS G. 1915: A Tokaj-Hegyalja szőlőrendtartása 1641-ből. – Akk. 21. pp. 155–161.
 FÉNYES E. 1851: Magyarország geographiai szótára. – Pest.
 FEYÉR P. 1970: Szőlő- és borgazdaságunk történetének alapjai. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 386 p.
 FRISNYÁK S. 1985: Történeti földrajz. A Sztarmár-Beregi-síkság, a Nyírség és a Zempléni hegység 18–19. századi földrajza. – Nyíregyháza, 156 p.
 FRISNYÁK S.–GÁL A.–HORVÁTH G. (szerk.) 2009: A Zempléni-hegység földrajzi lexikona. – Nyíregyháza–Szerencs, 429 p.
 KELETI K. 1875: Magyarország szőlészeti statisztikája 1860–1873. – Budapest.
 MARCINKÓ F. 2009: Területháború a Tokaji körül. – Észak-Magyarország, 2009. április 4. p. 3.
 SZABÓ D. 1838: A mádi bor természet- és orvostudományi tekintetben. – Pest.
 TIMON S. 1735: Tibisci Ungariae fluvii notio, Vagique ex parte. – Cassovia Kassa.